

ФОРМУВАННЯ В УЧНІВ ЛІЦЕЮ КЛЮЧОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЧЕРЕЗ ЗМІСТ НАВЧАЛЬНОГО ПОСІБНИКА

Тетяна Назаренко,

доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник,
завідувачка відділом навчання географії та економіки
Інституту педагогіки НАПН України,
м. Київ, Україна,
e-mail: geohim@ukr.net,
ORCID ID: 0000-0001-7354-5245,

Наталія Шиліна,

кандидат педагогічних наук,
вчитель географії та економіки вищої категорії
закладу загальної середньої освіти ЗНЗ №283,
м. Київ, Україна,
e-mail: ura785@ukr.net

Статтю присвячено проблемі формування ключової компетентності з фінансової грамотності в учнів ліцею для вміння користуватися набутими знаннями в умовах ринкових відносин за допомогою навчального змісту посібника. Окреслено методіку формування фінансових понять, умінь та законів шляхом практичного використання. Розкрито основні засади компетентнісного навчання фінансової грамотності в ліцеї та способи її результативного здійснення у змісті посібника. Означено вагомість структури змісту посібника для курсу за вибором в умовах Нової української школи. Продемонстровано зразки застосування методичних можливостей посібника з фінансової грамотності для формування ключової компетентності в учнів ліцею.

Ключові слова: ключові компетентності; фінансова грамотність; навчальний посібник; компетентнісне навчання; учні ліцею.

Постановка проблеми. Після відновлення незалежності в 1991 р. Україна почала здійснювати реформи, орієнтовані на створення ефективної ринкової економіки, але їм неодноразово бракувало послідовності та системності. Агентство США з міжнародного розвитку (USAID) [1] допомагає та сприяє формуванню в нашій країні конкурентної економіки, в якій малі та серед-

ні підприємства здатні вільно реалізовувати свій потенціал. За підтримки Агентства [1], останнім часом Уряд України здійснив кілька етапних кроків у цій царині, зокрема, Проєкт «Трансформація фінансового сектору в Україні» [2] та багато інших напрацювань. Не залишилась осторонь і освітня галузь, згідно з наказом Міністерства освіти і науки України від 15.02.2017 №236 у країні триває експеримент з упровадження курсу з фінансової грамотності в освітній процес закладів загальної середньої освіти України [3]. Щороку цей курс удосконалюється відповідно до побажань учителів, методистів, експертів, учнів та їх батьків. Сьогодні курс «Фінансова грамотність» успішно викладається у більше ніж 1200 школах по всій країні для 20 тис. учнів 10-х класів та для 17 тис. учнів 2—4-х і 5—9-х класів [4].

Планується, що за підсумками курсу учні зможуть навчитись ефективно управляти власними фінансами та відповідально користуватись фінансовими послугами.

Водночас представники Проєкту USAID впевнені, що читачами нових підручників та посібників стануть не лише учні закладів загальної середньої освіти, а також їхні батьки та родичі, які зможуть знайти у посібнику корисну для себе інформацію і підвищити рівень фінансової обізнаності.

Створений групою авторів, навчальний посібник із фінансової грамотності дає знання про фінансову систему, фінансові установи та послуги, що ними пропонуються, а також допомагає в розвитку вмінь управляти власними фінансами й відповідально користуватись фінансовими послугами.

За даними дослідження USAID, оприлюдненими в червні 2019 р., Україна посіла останнє з 30 місць за Індексом фінансової грамотності [5]. Зокрема, на таку оцінку вплинув низький бал за ставлення українців до фінансових питань і, власне, фінансові знання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему методичних функцій підручника як навчальної книги досліджували і успішно впроваджували в освітню практику науковці різних часів.

Так, Д. Зуєв визначив дидактичні функції підручника [6, с. 52—53], зауваживши, що йому мають бути притаманні різноманітні функції, наприклад інформаційна, трансформаційна, систематизуюча, закріплення й самоконтролю, інтегруюча, координуюча та розвивально-виховна, вони не є рядоположними, а становлять систему ієрархічно взаємопов'язаних властивостей підручника і реалізуються в органічній єдності [6, с. 55].

Відомий американський бізнесмен, інвестор, письменник і автор бізнес-гри Р. Кійосакі (R. T. Kiyosaki) [7] доклав величезних зусиль до вдосконалення фінансової грамотності населення за допомогою різноманітних навчальних посібників, його книги неодноразово ставали бестселерами не тільки в США, а й у світі, на його лекції записуються заздалегідь.

Наразі вчені й методисти шукають нові підходи до підручникотворення, які б відповідали сьогоденню, про це йдеться і в Концепції Нової української школи [8].

Стаття 12 нового Закону України «Про освіту» [9] декларує, що досягнення мети повної загальної середньої освіти забезпечується шляхом формування ключових компетентностей, необхідних кожній сучасній людині. Однією з таких ключових компетентностей, є підприємливість і фінансова грамотність. Саме на формування цієї компетентності спрямований навчальний посібник «Фінансова грамотність. Фінанси. Що? Чому? Як?» [10]. Зокрема, він покликаний розвивати в учнів критичне та системне мислення з фінансових питань, здатність логічно обґрунтовувати позицію, уміння оцінювати ризики та приймати рішення щодо управління власними фінансами.

Формулювання мети статті. Нині в Україні проблема підвищення якості освіти є однією з найактуальніших. Її розв'язання пов'язане з модернізацією змісту освіти, оптимізацією способів і технологій організації освітнього процесу, тому ця стаття дає відповідь на те, яким чином зміст посібника зможе сформувати ключову компетентність з фінансової грамотності в учнів ліцею під час вивчення відповідного курсу за вибором.

Виклад основного матеріалу дослідження. Навчальна програма курсу за вибором «Фінансова грамотність» для учнів 10—11-х класів оновлена й відкоригована за результатами експериментальної роботи всеукраїнського рівня «Науково-методичні засади впровадження фінансової грамотності у навчально-виховний процес навчальних закладів на 2012—2019 роки» та апробації навчально-методичного забезпечення, розробленого під час впровадження курсу протягом 2012—2019 рр. Програму укладено з урахуванням Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти (постанова Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 № 1392) та відповідно до положень Концепції Нової української школи (2016 р.). Програма дає змогу реалізувати компетентнісний підхід до навчання [11].

Увага в посібнику акцентується не лише на запам'ятовуванні певної кількості інформації, а й на виробленні практичних навичок, зокрема на: поведінці під час різних проблемних ситуацій, застосуванні досвіду вдалої діяльності у сфері бізнесу, плануванні особних життєвих подій, бюджету тощо.

У зв'язку з глобалізацією фінансові ринки у світі стають дедалі складнішими, з'являються нові продукти та послуги. Як наслідок, населення часто не готове до належного реагування на сучасні фінансові виклики. Актуальність питань низького рівня фінансової грамотності населення особливо зросла в останні десятиліття, коли значно загострилися проблеми важкого власного боргового навантаження, браку заощаджень, нездатності послуговуватися ефективними заходами, спрямованими на захист приватного достатку тощо.

Саме тому пріоритетним стає процес формування знань про фінанси у повсякденному житті конкретної людини, родини, місцевої громади, українського суспільства в цілому через розвиток ключових підприємницьких та фінансових компетентностей.

Розвиток фінансової та економічної грамотності, дотримання правових норм у фінансовому житті, правильне фінансове планування — це ключ до досягнення фінансової безпеки. Принаймні запит щодо фінансової грамотності наскрізною змістовою лінією проходить через усі навчальні програми шкільних предметів закладів загальної середньої освіти, забезпечення якісної фінансово-економічної освіти можливе лише за допомогою курсу за вибором.

Курс «Фінансова грамотність» у повному обсязі сприятиме реалізації цієї компетентності, зазначеної в новому Законі України «Про освіту». Програму курсу «Фінансова грамотність» можна використовувати як для варіативної складової навчальних планів, так і під час проведення факультативних занять і гурткової роботи.

Навчальна програма курсу за вибором «Фінансова грамотність» розрахована на 35 год. Навчальні години, у свою чергу, розподіляються на власне вивчення матеріалу (31 год) і резервний час (4 год).

Структура навчального посібника з курсу «Фінансова грамотність» подорожована певній логіці, яка спирається на основні принципи пізнання, а саме: рух від простого до складного; поєднання історичного і логічного; перевірка достовірності набутих знань у процесі діяльності. Курс «Фінансова грамотність» охоплює 5 розділів, які складаються з 25 тем. У перших розділах учень насамперед має опанувати змістом фундаментальних категорій, що питоми для будь-якої економіки та важливі для кожної родини. Це гроші, форми зайнятості та економічної активності (наймана праця, державна служба, власна справа, підприємництво тощо), фінансовий план, надходження, витрати, податки, позики, кредити та ін. Далі учень ознайомлюється із фінансовою системою, її учасниками, сервісами, що пропонуються банками та небанківськими фінансовими установами, а також новітніми тенденціями у фінансовій сфері країни і світу. Подальші матеріали посібника присвячені різним формам заощаджень та інвестування і запозичень. Учень не лише оволодіває основними видами фінансових послуг, а й вивчає особливості їх надання, у тому числі через правові та юридичні аспекти. Завершальний розділ дає змогу учням дізнатися більше про різні види ризиків, ознайомитися зі способами захисту від фінансових шахраїв, а також допомагає їм усвідомити важливість захисту прав споживачів фінансових послуг.

Посібник є основним засобом реалізації змісту фінансової освіти, обсяг якого передбачений навчальною програмою. Він є також одним з основних джерел знань, тому від його якості значно залежить успішність процесу нав-

чання. Серед основних вимог до сучасних навчальних книжок виокремлюють такі: повна відповідність матеріалу навчальній програмі, адекватність глибини і складності змісту віковим особливостям учнів, підпорядкованість змісту навчального матеріалу цілям навчання, формуванню й розвитку відповідних умінь, чітке відображення основних знань, найважливіших досягнень економічної науки та фінансової практики, скорочення обсягів складного або другорядного матеріалу, доступний виклад матеріалу, що сприяє формуванню стійкого інтересу до предмета, як зазначалось раніше [12, с. 261]. В освітній практиці ефективними є такі види роботи з навчальною книгою: коментоване читання, складання плану, складання конспекту параграфа, переказування змісту та виділення головного, самостійний відбір доказів і прикладів, структурування змісту питання або теми у вигляді таблиці, виконання завдань для актуалізації опорних знань та закріплення й узагальнення вивченого, аналізування (малюнків, фотографій, портретів вчених, схем), самостійна робота із завданнями, виокремлення логічних частин тексту (їхніх назв, визначення головної думки текстової частини), робота з додатками (наприклад, зорієнтуватися, знайти те, що відповідає темі, відібрати показники тощо).

Методичні умови формування фінансової грамотності представлені в анонсованому нами посібнику [10], де дидактичний матеріал описаний алгоритмічними засадами послідовних дій (для індивідуальної роботи); завданнями на згуртованість (інформація для групової роботи) та проблемними питаннями, що формують критичне мислення і дають можливість через пізнавальні фінансові задачі й практичні вправи сформувані в учнів фінансову грамотність.

Навчальний посібник поділено на розділи навколо п'яти ключових фінансових компетентностей: заробляти, витратити, заощаджувати й інвестувати, позичати, захищати. На початку кожного розділу визначено основні економічні поняття фінансового змісту, що їх застосування до подій, про які учні вже чули, сприяє розвитку «економічного типу мислення» та розумінню проблем економічної політики. Отже, посібник не перевантажений економічною термінологією, що робить його привабливим для учнів.

Але для того, щоб в учнів була сформована фінансова грамотність, недостатньо цей процес зводити тільки до роботи з посібником. Система фінансової освіти ліцею містить варіативну складову, а також позакласну роботу. Крім того, у педагогічній діяльності вчителі дуже часто використовують різні форми ігрових технологій. На заняттях, де впроваджують гру, немає одноманітності, монотонності; створюються умови для всебічного розвитку учня, його здібностей. Дуже ефективними для розвитку фінансових якостей є рольові ігри, які допомагають учням уявити себе експертами в певній сфері, продемонструвати свої знання, вміння, часто набуті завдяки методу випере-

джувальних завдань, приклади ігор і різноманітних учнівських проєктів містяться в посібнику, і вже вчитель обирає, як і коли їх застосовувати.

Метод проєктів вважається основною технологією формування ключових компетентностей учнів ліцею, зокрема й фінансової грамотності. Адже учні ліцею, працюючи над створенням проєктів, навчаються критично мислити, чітко усвідомлювати, де і як можна застосовувати набуті знання, генерувати нові ідеї, бути комунікабельним, постійно самовдосконалюватися.

Крім того, в освітній процес активно запроваджуються різноманітні практикоорієнтовані екскурсії до фінансових установ, де учні ознайомлюються з безпосередньою роботою цих закладів та навчаються оформлювати кредити, відкривати депозити, брати позику та позичку тощо, вивчають ризики фінансового ринку. Все це працює на формування в них фінансової грамотності.

Висновки. Використовуючи багатоаспектну педагогічну систему в освітньому процесі ліцею, орієнтуючись на компетентнісний підхід при навчанні, вчитель, застосовуючи зміст текстів посібника та змінюючи форми і методи навчання, формує в учнів ліцею ключову компетентність з фінансової грамотності.

Компетентнісне навчання є перспективним ще й тому, що за такого підходу освітня діяльність набуває дослідницького й практикоорієнтованого характеру і сама стає предметом засвоєння. Педагогічний досвід переконує, що ключові компетентності формуються лише у процесі набуття досвіду власної діяльності, тому освітнє середовище має вибудовуватися таким чином, щоб учні ліцею опинялися в ситуаціях, які сприяють її становленню.

Аналіз відвіданих занять та участь як члена журі під час учнівського турніру з фінансової грамотності засвідчили, що фінансова освіта учнів ліцею наближає їх до реального життя, навчає орієнтуватися не тільки у змісті посібника, а й у тому, що відбувається навколо, формуючи таким чином фінансові якості особистості та власну фінансову компетентність, якою вони будуть послуговуватися упродовж життя, незалежно від професію, яку виберуть.

На завершення хотілося б зауважити, що який би навчальний предмет не викладався, головне, аби освітній процес був пізнавальним для учнів, ставив перед ним конкретні завдання й допомагав знаходити їх розв'язання, надавав простір для прояву творчої самостійності, що ґрунтується на ключових і предметних компетентностях.

Використані джерела

1. <https://www.usaid.gov/sites/all/themes/usaaid/logo.png>
2. С. О. Мудрук/ Аналіз практики фахівців фондового ринку України 2018-2019 р.: Київ : Видавництво «Наукова столиця» : СПД Шмидко Т.С., 2019. — 124 с.
3. http://ru.osvita.ua/legislation/Ser_osv/54758/

4. <https://mon.gov.ua/ua/news/z-1-veresnya-shkolyari-vivchatimut-finansovu-gramotnist-za-novimi-pidruchnikami>
5. https://zaxid.net/ukrayinski_shkolyari_z_1_veresnya_vivchatimut_finansovu_gramotnist_n1487441
6. Д. Д. Зувев/ Школьный учебник. — М.: Педагогика, 1983. — 239 с.
7. Р. Кийосаки. Квадрант денежного потока (перевод О. Белошеев). Минск. 2018. — 368 с. ISBN 978-985-15-3519-0
8. Концепція Нової української школи <https://mon.gov.ua/tag/novaukrainska-shkola>
9. Новий Закон України «Про освіту» <https://mon.gov.ua/ua/news/prijnyato-novij-zakon-pro-povnu-zagalnu-serednyu-osvitu-za-progolosuvali-450-nardepiv>
10. Навчальний посібник «Фінансова грамотність. Фінанси. Що? Чому? Як?» <http://www.imzo.gov.ua/diyalnist/innovatsiyna-ta-doslidno-eksperimentalna/kurs-finanova-gramotnist/elektronni-versiyi-posibnikiv-spetskursu/>
11. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека освітньої політики / під заг. ред. О. В. Овчарук. — К.: «К.І.С.», 2004. — 112 с.
12. Т. Г. Назаренко. Формування в учнів ліцею економічної компетентності. *Проблеми сучасного підручника: зб. наук. праць*. К.: Педагогічна думка, 2018. Вип. 20. С. 261-271 [Електронний ресурс]. Доступно: <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/710745>. Дата звернення: 01.02. 2019.

References

1. <https://www.usaid.gov/sites/all/themes/usaid/logo.png>
2. Mudruk S.O. Analiz prakty`ky` faxivciv fondovogo ry`nku Ukrayiny` 2018-2019 r.: Ky`yiv : Vy`davny`cztvo «Naukova stoly`cya» : SPD Shmy`dko T.S., 2019. — 124 s.
3. http://ru.osvita.ua/legislation/Ser_osv/54758/
4. <https://mon.gov.ua/ua/news/z-1-veresnya-shkolyari-vivchatimut-finansovu-gramotnist-za-novimi-pidruchnikami>
5. https://zaxid.net/ukrayinski_shkolyari_z_1_veresnya_vivchatimut_finansovu_gramotnist_n1487441
6. Zuev D.D. Shkolnyj учебник. — М.: Pedagoghyka, 1983. — 239 s.
7. Kyiosaky Robert Kvadrant denezhnoho potoka (perevod O. Belosheev). Mynsk. 2018. — 368 s.
8. Konceptiya Novoyi ukrayins`koyi shkoly` <https://mon.gov.ua/tag/novaukrainska-shkola>
9. Novy`j Zakon Ukrayiny` «Pro osvitu» <https://mon.gov.ua/ua/news/prijnyato-novij-zakon-pro-povnu-zagalnu-serednyu-osvitu-za-progolosuvali-450-nardepiv>
10. Navchal`ny`j posibny`k «Finanova gramotnist`. Finansy`. Shho? Chomu? Yak?» <http://www.imzo.gov.ua/diyalnist/innovatsiyna-ta-doslidno-eksperimentalna/kurs-finanova-gramotnist/elektronni-versiyi-posibnikiv-spetskursu/>
11. Kompetentnisny`j pidxid u suchasnij osviti: svitovy`j dosvid ta ukrayins`kiperspekty`vy`: Biblioteka osvith`oyi polity`ky` / pid zag. red. O. V. Ovcharuk. — K.: «K.I.S.», 2004. — 112 s.
12. Nazarenko T. G. Formuvannya v uchniv liceyu ekonomichnoyi kompetentnosti. *Problemy` suchasnogo pidruchny`ka: zb. nauk. pracz` / [red.. kol.; golov. red. — O. M. Topuzov]. K.: Pedagogichna dumka, 2018. Vy`p. 20. — 282 s. — S.261-271 [Elektronny`j resurs]. Dostupno: <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/710745> Data zvernennya: 01.02. 2019.*

Татьяна Назаренко, доктор педагогических наук, старший научный сотрудник, заведующая отделом обучения географии и экономики Института педагогики НАПН Украины, г. Киев, Украина,

Наталья Шилина, кандидат педагогических наук, учитель географии и экономики высшей категории школы №283 города Киева, г. Киев, Украина

ФОРМИРОВАНИЕ У УЧАЩИХСЯ ЛИЦЕЯ КЛЮЧЕВОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ С ПОМОЩЬЮ УЧЕБНОГО ПОСОБИЯ

Статья посвящена проблеме формирования ключевой компетентности по финансовой грамотности у учащихся лицея для умения пользоваться приобретенными знаниями в условиях рыночных отношений с помощью учебного пособия. Определена методика формирования финансовых понятий, умений и законов путем практического использования учебного пособия. Раскрыты основные принципы компетентностного обучения финансовой грамотности в лицее и способы ее результативного использования. Отмечена значимость структуры содержания пособия для курса по выбору в условиях Новой украинской школы. Продемонстрированы примеры использования методических возможностей учебного пособия по финансовой грамотности для формирования ключевой компетентности у учащихся лицея.

Ключевые слова: ключевые компетентности; финансовая грамотность; учебное пособие; компетентностное обучение; ученики лицея.

Tetyana Nazarenko, Doctor of Pedagogical Sciences, Senior Researcher, Head of the Department of Teaching Geography and Economics Institute of Pedagogy of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine,

Natalya Shilina, Candidate of Pedagogical Sciences, Teacher of Geography and Economics of the Highest Category of School #283 in Kyiv, Kyiv, Ukraine

FORMATION OF BASIC COMPETENCE BY A SENIOR STUDENT THROUGH THE CONTENT OF THE TEXTBOOK

The article is devoted to the problem of formation of the key competence in financial literacy in the students of the Lyceum for the ability to use the acquired knowledge in the conditions of market relations with the help of the content of the manual. The methodology of forming financial concepts, skills and laws by practical use of the contents of the manual is outlined. The basic principles of financial literacy training in lyceum and ways of its effective implementation in the content of the manual are revealed. The importance of the structure of the content of the manual for the elective course in the conditions of the New Ukrainian School is determined. The examples of application of the methodological

capabilities of the financial literacy manual for the formation of key competency in the Lyceum students are demonstrated.

Methodological conditions for forming financial literacy are presented in our guide, in which didactic material is described by algorithmic principles of sequential actions (for individual work); cohesion tasks (information for group work) and problematic questions that form critical thinking and enable students to develop financial literacy through cognitive financial tasks and practical exercises.

But in order for students to create financial literacy, it is not enough to reduce this process only to working with management. The system of financial education of the Lyceum includes both a variable component and extracurricular work. In addition, teachers often use various forms of gaming technology in their teaching activities. During the educational game, conditions are created for the full development of the high school student and his abilities. Role-playing games are very effective for developing financial skills. They help students become experts in a particular field, demonstrate their knowledge, skills, often acquired using the method of complex tasks, examples of games and various student projects contained in the manual and already selected by the teacher.

In addition, various study-oriented trips to financial institutions are actively introduced into the educational process, where students become familiar with the direct work of these institutions and learn to open loans, deposits, study the risks of the financial market, etc., and generate financial literacy in them

Keywords: key competencies; financial literacy; tutorial; competency-based training; students of the lyceum.